

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А
М Е Т О Д І В Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я
В З А К Л А Д А Х О С В І Т И**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 14

Заснований в 1996 році

Рівне – 2001

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць:

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 14. — Рівне, РДГУ, 2001 р. — 154 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН

Мітюров Борис Никифорович (Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України **Бех Іван Дмитрович**

(Інститут проблем виховання АПН України);

доктор педагогічних наук, професор **Будний Богдан Євгенович**

(Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор **Воробйов Анатолій Миколайович**

(заступник головного редактора, Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України **Дем'янчук Анатолій Степанович**

(Рівненський економіко-гуманітарний інститут);

доктор педагогічних наук, професор **Коваль Ганна Петрівна**

(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Лисенко Неля Василівна**

(Прикарпатський педагогічний університет ім. В. Стефаника);

доктор педагогічних наук, професор **Лісова Світлана Валеріївна**

(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Павлютенков Євген Михайлович**

(Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів)

доктор психологічних наук, професор **Пасічник Ігор Демидович**

(Університет "Острозька Академія");

кандидат педагогічних наук, професор **Поніманська Тамара Іллівна**

(Рівненський державний гуманітарний університет)

доктор психологічних наук, професор **Савчин Мирослав Васильович**

(Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

доктор психологічних наук, професор, дійсний член МАПН **Сергєєв Олександр Васильович**

(Запорізький державний університет)

доктор педагогічних наук, професор **Сметанський Микола Іванович**

(Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського);

доктор педагогічних наук, професор **Терещук Григорій Васильович**

(Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН **Тищук Віталій Іванович**

(Рівненський державний гуманітарний університет);

кандидат педагогічних наук, професор **Янцур Микола Сергійович**

(заступник головного редактора, відповідальний секретар, Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету

(протокол № 8 від 30.03.2001 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10.2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31.

Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 06 — 5.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2001

ПЕРЕДМОВА

правила безпечної праці ручними інструментами, коментування ритмівками трудових дій, прийомів художньої обробки металів та деревини, тематичні віршовані фізкультхвилинки тощо. [11]

Таким чином, аналіз спеціальної літератури і практики приводить до висновку про недостатнє вивчення, а також необхідність розробки нових способів у розвитку художньо-мовленнєвої діяльності шестирічних першокласників на уроках художньої праці, адже сенсорні здібності є основою розумового розвитку дітей цього віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко Л.В. Художня праця. // Початкова школа. – 1993. - №9. – С. 45-51.
2. Бабенко Л.В. Про організацію навчально-виховної роботи у початкових класах у 2000-01 році. // Початкова школа – 2000. - №7. – С.3-5.
3. Бадер В. Розвиток мовлення школярів під час роботи над реченням. // Початкова школа. – 2000. - №8.-С.42-44.
4. Барштаніков О.О. Розвиток сенсорних здібностей пам'яті у дітей 5-7 років. Тернопіль: Богдан, 1998. – 70 с.
5. Бородич А.М. Методика розвитку мови дітей. М.: Просвіта, 1981. - 255 с.
6. Ветлугіна Н.А. Естетичне виховання в дитячому садку. М.: Педагогіка, 1978. – 258 с.
7. Ветлугіна Н.А. Художня творчість і дитина, М., “Педагогіка”, 1972, с.103.
8. Головань Г.Г. Розвиток українського мовлення у дошкільників. К.: Радянська школа, 1991 – 92 с.
9. Коробко С.Л. Шестирічний учень. К.: 1986. – 86 с.
10. Програми для середньої загальноосвітньої школи, 1-4 кл. К.: Освіта, 1999. –240 с.
11. Тименко В.П. Елементи поезики і художнє конструювання з паперу. // Початкова школа. – 1993.- №1. - С. 32-36.
12. Тименко В.П. Метод проектів на заняттях з художньої праці // Початкова школа. – 2000. - №8. - С.28-32.

Одержано редакцією 15.12.2000.

УДК: 371. 044. 2

М. В. КРЕТ

МУЗИЧНО-ЕТИЧНИЙ ДОСВІД ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОГО СВІТУ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ

В українській культурі, зокрема в народній педагогіці, здавна жило переконання у пов'язаності музики і життя.

І сьогодні музика розглядається у вітчизняній педагогіці як дієвий чинник виховного процесу, але при цьому безумовний пріоритет надається естетичному вихованню [2].

Серйозні ж дослідження морально-виховних можливостей музики і пошук педагогічних засобів її використання у навчально-виховному процесі в школі тільки-но розпочинається. У статті Бодіної [1] спілкування дітей із музикою розглядається в контексті їхнього розвитку упродовж усього шкільного періоду. При цьому акцент робиться на підлітковому віці, коли на думку дослідниці, музика справляє найбільший морально-виховний вплив: адже саме тоді діти виявляють найбільший інтерес до свого внутрішнього світу. А молодший шкільний вік, з її точки зору, позначений лише накопиченням чуттєво-емоційного досвіду. Відповідно і морально-виховній ролі музики у молодших класах у неї не приділяється належної уваги. Така позиція не узгоджується із принципом випереджальності виховного процесу.

В.О.Сухомлинський наголошував на тому, що моральне невігластво у підлітковому віці є результатом втрат, допущених у виховному процесі в молодших класах. У своїй практичній роботі він виходив із того, що саме молодший шкільний вік є вирішальним періодом у процесі морального установалення особистості. «Я переконаний, - писав Сухомлинський, - що роки початкового шкільного навчання - найбільш відповідальний період становлення тієї грані людської вихованості, яка полягає у формуванні потреби в людині. Саме в цей період потрібно виховувати щедрість душі в ім'я щастя інших людей, а ця щедрість і є обернена сторона того, що можна назвати невтолимою жагою в людині» [5].

Унікальний природній експеримент поставило на собі і своїх дітях подружжя Нікітіних [6]. Якнайширше задіявши у сімейному вихованні фактор природності, Борис і Олена Нікітіни домоглися

(спочатку зовсім не дбаючи про те) пришвидшеного фізичного розумового і морального розвитку усіх семи своїх дітей. Вони переконливо довели на практиці, що усталений спосіб виховання дітей обтяжений численними втратами, недорозвитком притаманних людині від народження задатків. Їхній приклад вчить до самого процесу виховання поставитися як до такого, що є водночас і процесом виявлення і у чомусь процесом пригашення фізичного і духовного потенціалу дитини. У книзі Нікітіних є розділ під назвою «Наші помилки». Пунктом четвертим тут було зазначено: «недостатність музики у нашому побуті». До речі, це позначено як недолік сімейного виховання вже самими дорослими дітьми. Причому і батьки, і діти однозначно вказують на те, що обмеження спілкування із музикою викликані скромними матеріальними можливостями і недостатнім рівнем музичної культури самих батьків, призив до певного збіднення морально-емоційної сфери родинного життя.

Таким чином, педагогічний досвід, набутий як у межах шкільного навчально-виховного процесу, так і в царині сімейного виховання, засвідчує необхідність істотного розширення і збагачення арсеналу засобів емоційно-морального впливу на дітей, передусім молодшого шкільного віку. Давні вітчизняні і зарубіжні педагогічні традиції, а також певні здобутки у процесі музичного виховання в сучасній українській школі складають певні передумови для виявлення реальних смислових зв'язків між музичним і моральним вихованням молодших школярів. Реально це означає активне задіяння музики як чинника морально-виховного процесу.

Отже в самій людській особистості, як найповнішому репрезентанті життя, передусім життя духовного, якраз і слід шукати такі смислові структури, що дозволяють, закріплюють і транслюють перетин і змістовну взаємодію музики і моральності. Такою структурою особистості є досвід [4]. Саме досвід акумулює усі істотні форми діяльності людини, форми її спілкування з іншими людьми, з природою, участь її в різних ситуаціях; він згортає, ущільнює життєві набутки людини і зберігає їх у формі його здібностей і здатностей. Іншими словами, досвід — це наш життєвий потенціал, що не тільки живить нашу життєву активність і надає засоби для неї, але й істотно зумовлює нашу життєву стратегію і тактику. І знову-таки ми змушені констатувати, що і в розробці ідеї досвіду, як істотної структури людської особистості естетичний бік справи було досліджено значно раніше ніж морально-етичний. У вже згаданій праці В.П.Іванова досвід аналізується саме як життєвий ґрунт естетичних переживань, як гарантія прилучення людини до мистецтва.

Дослідженню саме естетичного досвіду присвячено змістовну працю І.А.Зязюна, котра не втратила свого теоретичного і практичного значення і по сьогодні [3]. Відповідно у музикознавстві зустрічаємо поняття «музичний досвід» і навіть «слуховий досвід». Маючи за підставу цю дослідницьку традицію, зупинимось на такому понятті як «музично-етичний досвід».

Найперше, що можна сказати про музично-етичний досвід, - це те, що він набувається внаслідок моральних за своїм змістом переживань, викликаних спілкуванням людини з музикою. Продуковані сприйняттям музичних форм моральні переживання - чуйність, спів страждання, ентузіазм, моральне захоплення, моральне обурення – виступають деякими емоційними моделями реального морального життя. Отже і досвід, що набувається разом із такими переживаннями, виступає деяким аналогом, відповідником морального досвіду, що набувається безпосередньо в реальних життєвих ситуаціях. Більш того, музично-етичний досвід слугує за істотне доповнення реального морального досвіду і навіть здатен корегувати, належно спрямовувати і «очищувати» моральний досвід, породжений реальними життєвими ситуаціями. Саме в цьому і полягає найзагальніше - ґрунт і причини морально-виховного впливу музики на людину.

Проте, було б помилкою зводити музично-етичний досвід до ущільнення морально-емоційного життя особистості. Він включає в себе і певні моральні знання. Слід просто брати до уваги, що знання не зводяться до володіння деяким алгоритмом (математичні знання, граматичні правила) чи до фактів. Сучасна філософія науки оперує поняттями «неявне знання», «особистісне знання» тощо. Отож і музика дає людині справжні, хоча і неявні знання: не знання про окремі об'єкти чи їхні окремі ознаки, а знання про відношення - взаємини людей, співпорядкованість властивостей духовного світу людини. Музика допомагає пізнанню багатоманітності людського світу і внутрішнім зв'язкам між його складовими. Музика вводить нас до світу цінностей і вчить притаманному цьому світу порядку, сприяє тому, щоб набутий досвід прилучення до людських цінностей міг бути перенесений до реального життєвого процесу і втілений у конкретних вчинках і взаєминах. Годі говорити, що все це має найбезпосередніше відношення до формування морального світу і реальної моральної позиції дитини.

Музично-етичний досвід по-своєму підсилює і закріплює в емоційно-вольових формах також і інші складові реального морального досвіду особистості, зокрема, такі, як моральна мотивація і здатність до морального саморегулювання. Осмислене, тим більше педагогічно скероване спілкування з музикою вчить сприймати музичні форми як певну смислову упорядкованість із своїми внутрішніми зв'язками, своєю внутрішньою ієрархією (головна і допоміжні теми, соліруючі і супроводжуючі музичні інструменти чи голоси). Це – на рівні неусвідомлюваного - привчає ставитися до мотиваційної сфери як такої, що має свою ієрархію і потребує здатності до вибору мотивів поведінки відповідно до моральних вимог. Здатність до моральної регуляції передбачає здатність до моральної оцінки життєвих ситуацій, власних вчинків і вчинків інших людей; вона передбачає також і здатність до морально-орієнтованого вольового акту. Спілкування з музикою, особливо серйозною за змістом і належно організованою за формою, істотно сприяє розвитку цих здатностей. Так, виходячи із того, що реальні життєві ситуації і вчинки людей є протяжними в часі, розрізняють різні види оцінок: 1. випереджаюча оцінка, 2. поточна оцінка, 3. завершальна оцінка. При цьому в сучасних педагогічних і етичних дослідженнях наголошується на тому, що показником моральної зрілості людини є здатність її поєднувати ці оцінки, здатність оцінювати ситуації і події разом у плані їхнього розгортання в майбутньому, їхнього наявного стану і репрезентованості в них минулих дій та їх мотивів. Моральність ставить людину перед необхідністю оцінювати одночасно мотиви вчинку, саме його реальне здійснення і його можливі наслідки. Але схожі вимоги ставить перед людиною і музика. Повноцінне сприймання музичних форм передбачає здатність водночас чути музику, що звучить, утримувати у пам'яті те, що вже відлунало, і очікувати продовження чуваного, певним чином несвідомо прогнозуючи подальше розгортання музичного твору. Для цього потрібна певна внутрішня концентрація, мобілізація внутрішніх духовних ресурсів особистості; звідси здатність музики стимулювати нас до орієнтованого вольового акту - гальмуючого чи активізуючого. Відповідно, спілкування з музикою виробляє у нас певні схеми емоційного підкріплення того чи іншого типу поведінки: наприклад, свідомо чи несвідомо прагнучи до самозосередженості, самоаналізу, ми звертаємося до музики, сповненої різних відтінків людських почуттів, а дбаючи про підсилення свого внутрішнього тону, спрямовуючи себе до якихось напружених дій, ми слухаємо музику героїчного звучання, бадьору і наснажливу. Все це ми робимо завдяки тому, що в нашому досвіді зберігаються певні схеми емоційно-вольової відповідності між різними типами музичних форм і певними типами духовних станів, що конкретизуються в певних мотиваційних комплексах. Схеми такої відповідності між формами музичного сприймання і певними морально-мотиваційними комплексами становлять вагомий складову нашого музично-етичного досвіду. Формувати і закріплювати у дітей ці подібні до стереотипів, але набагато складніші і змістовніші структури досвіду – є важливим завданням процесу виховання в нашій школі.

Нарешті, слід вказати і на таку важливу ознаку музично-етичного досвіду, як його фундованість подієвістю життя. Найшвидше входить до змісту усякого досвіду і найміцніше закріплюється в ньому те, що стало для людини подією. Отже, процес музично-етичного виховання повинен бути організований таким чином, аби прилучення дітей до морального змісту музики, впізнавання у музичних формах виявів людської моральності було для них подією, викликало певні внутрішні духовні зрушення. І тут надзвичайно важливого значення набуває безпосередня участь дітей у самому процесі творення музики (гра в оркестрі, спів у хорі тощо).

Таким чином, музично-етичний досвід репрезентує в структурах людської особистості у формах людських здатностей реальну взаємодію музичного і морального життя, фундованість моральної сфери особистості переживаннями, викликаними сприйманням музичних форм і власною участю у процесі їхнього творення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодина Є.А. Воздействие музыки на воспитание личности // Педагогика. – 1992. - № 5,6.
2. Зайцева Т.Г. Музыка: формування естетичних почуттів молодших школярів / Поч. школа. – 1991. - № 2.
3. Зязюн І.А. Естетичний досвід особи: формування і сфери вияву. – К., 1976.
4. Іванов В.П. Человеческая деятельность – познание – искусство. – К., 1977.
5. Сухомлинський В.А. Потребность человека в человеке. – М., 1979. – С.35.
6. Никитин Б., Никитина Л. Мы, наши дети и внуки. – М., 1989. – 97 с.

ЗМІСТ

Передмова	3
Бех І. Д. Особливості традиційного етапу розвитку педагогічної науки	5
Воробійов А. М. Психодіаностика міжособистісних відносин учнів молодшого шкільного віку засобами практичних методик (внутрішньосімейний аспект)	7
Поніманська Т. І. Завдання гуманістичного виховання дітей дошкільного віку	15
Бричок Б. П. Проблема мети виховання в контексті сьогодення	18
Дичківська І. М. Моделі духовного розвитку дитини в зарубіжних педагогічних теоріях	21
Маліновська Н. В. С.Ф.Русова про оволодіння скарбами рідної мови на основі засобів народної педагогіки	23
Горонаха Н. М. Ознайомлення дошкільнят з валеологічними властивостями рослин ...	25
Яниур Л. А., Джиган Н. М. Формування інтересу до зображувальної діяльності у дітей різновікової групи	28
Борова В. Є. Модель корегування вад звукової культури мовлення старших дошкільників	33
Квак О. В. Гра, як засіб формування орфоепічної правильності мовлення дітей дошкільного віку	36
Яниур М. С. Професійна орієнтація учнів початкової школи в процесі трудового навчання	39
Сілков В. В. Вимоги до системи вправ при особистісно-орієнтованому формуванні поняття числа у молодших школярів	44
Крутій В. А. В.О.Сухомлинський про активізацію навчальної діяльності молодших школярів	50
Леценко Г. П. Комунікативно-орієнтоване вивчення рідної мови в початкових класах ..	54
Бучак Н. В., Макогончук М. Г. До питання адаптаційних можливостей учнів	57
Шутяк В. Г., Шутяк О. Ф. Про графічну підготовку учнів II класу	58
Літковець О. Д. Формування художньо-мовленнєвої діяльності дітей шестирічок на уроках “художньої праці”	63
Крет М. В. Музично-етичний досвід як важливий компонент формування морального світу учнів молодших класів	66
Манюк Л. В. Зміст, форми та методи формування активної громадської позиції школяра	69
Пальчевський С. С. Сугестопедичні підходи до навчання в діяльності та поглядах зарубіжних педагогів-класиків	71
Пасічник Я. А. Принципи дидактики математики та їх історичні корені	75
Крайчук О. В. Про принципи відбору змісту шкільного курсу математики	80
Кіндрат В. К., Нікітчук В. І. Василь Сухомлинський і патріотичне виховання школярів засобами фізичної культури	83
Іванова Л. І. Діалогічне навчання на уроках читання	89
Петрук О. М. Виховання творчої мовної особистості засобами української словесності ..	91
Зінченко Н. А. Формування культури відношень як інтегративна умова патріотичного виховання учнів різновікових груп	94
Філоненко М. М. Спостереження і спостережливість як активна форма пізнання навколишнього середовища	101
Трохимчук І. М., Марциновський В. П. Навчально-дослідницька робота як засіб наукового пізнання	105
Приймак О. П. Методика вивчення табличного додавання та віднімання в чотирирічній початковій школі	108
Якимчук Р. І. Проблемно-пошукові методи в навчанні шестирічних учнів	111
Сватъєв А. В. Вивчення стану здоров'я та деяких аспектів здорового способу життя серед підлітків Запорізької області	115
Колупаєва Т. Є. До проблеми вивчення “етнографії дитинства” в гуманітарному університеті	119
Пустовіт Н. А. Екологічне виховання школярів: проблеми цінностей	122

<i>Дем'янюк Т. Д., Гурінчук Л. Є.</i> Превентивне виховання дітей та молоді сільської школи в позаурочний час	125
<i>Пустовіт Г. П.</i> Екологічна освіта учнів у позашкільному закладі: теоретико-прикладний аспект	129
<i>Первушевська І. О.</i> Введення новітніх технологій в систему освіти та навчання в Україні	134
<i>Гавлітіна Т. М.</i> Національно-патріотичне виховання у позашкільному навчальному закладі	138
<i>Науменко Р. А.</i> Формування філософії здорового способу життя учнів у позашкільних закладах еколого-натуралістичного профілю	141
<i>Петренко О. Б.</i> Удосконалення професійної підготовки готовності вчителів до виховної діяльності у системі вищої освіти	146
Відомості про авторів	150

Наукове видання

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 14

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.
Редактор Бричок Б. П.
Технічний редактор
КОМП'ЮТЕРНА ВЕРСТКА БОНДАРЯ А. М.

Здано до набору 20.01.2001 р. Підписано до друку 30.03.2001 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 18,56. Обл. вид. арк. 19,19. Замовлення № Тираж 100.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки (к. 98,
тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 14. — Рівне, РДГУ, 2001р. — 154 с.

ISBN 966 — 7281 — 06 — 5.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

ББК 74.20